

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Jana Kurešová

**Františkánská bible z Knihovny Národního muzea
v Praze (XII.B.13) v kontextu dobového malířství
13. století**

Autoreferát k disertační práci

Vedoucí práce: PhDr. Viktor Kubík, Ph.D.

Praha 2018

Úvod včetně zhodnocení současného stavu řešené problematiky v českém i zahraničním prostředí

Úvod

Františkánská bible uložená v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou XII.B.13 patří v českých zemích mezi klíčová díla knižní malby druhé poloviny 13. století. V kontextu vývoje dobového knižního malířství střední Evropy a severní Itálie navazuje rukopis na produkci dílny Giovanniho da Gaibana a stojí nejbližší rukopisům vrcholného období da Gaibanovské malířské dílny – *Epištoláři padovské katedrály* (ms. E. 2), *Žaltáři z Cambridge* (ms. 36.1950), *Dvousvazkové Bibli z Altzellu* (Ms 13, 14), *Sedmisvazkové Bibli z lipské univerzitní knihovny* (Ms 37, 42, 46, 64, 65, 74, 89), *Misálu z Admontu* (ms. La 222) a *Žaltáři padovské katedrály* – tzv. *Oxfordskému žaltáři* (MS. Canon. Liturg. 370). Svým charakterem náleží rukopis do přelomu románského a gotického slohu – do stylové varianty označované jako tzv. Zackenstil.

Předkládaná práce se primárně soustředí na *Františkánskou bibli* (XII.B.13), její zhodnocení v kontextu českého, středoevropského i severoitalského malířství, sleduje vztahy k padovskému okruhu, k okruhu iluminátorů, kteří navazují na jeho dědictví, a také vazby k souboru středoevropských rukopisů, ale dále se též zabývá původem dílny. Nedílnou součástí je problém kontinuity stylové orientace knižní malby v českých zemích ve 13. století – od rukopisu *Mater verborum* (X.A.11) a *Antifonáře sedleckého* (XII.A.6) až po *Osecký lekcionář* (I.A.29 – dříve Osek 76). Opomenuty nezůstaly ani vztahy k monumentální malbě nástěnné, deskové a sklomalbě.

Zhodnocení současného stavu řešené problematiky v českém i zahraničním prostředí

Obecně lze konstatovat, že *Františkánské bibli* (XII.B.13) věnovali badatelé velkou pozornost. Předmětem jejich zájmu byla zejména provenience rukopisu. Většina badatelů se shoduje na minoritském klášteře Na Františku na Starém Městě pražském. Všichni si také všimají klečící mnišské postavy u oltáře v iniciále *I – n anno secundo darii* na fol. 171v, identifikované nápisem „*FRA[TER] GODEFRIDUS*“, kterého autoři považují za iluminátora, nebo představeného františkánského konventu, jenž rukopis

objednal, případně za pisáře. Dále sledují vztahy k padovskému iluminátorskému okruhu a případně také k souboru středoevropských rukopisů.

Do uměleckohistorické literatury sledovaný rukopis uvedl v roce 1877 **Alfred Woltmann**.¹ Autorem prvního a dosud jediného monografického zpracování *Františkánské bible* (XII.B.13) je **Jan Květ** (1927).² Jádrem práce J. Květa je důsledný rozbor výzdoby rukopisu z hlediska celkového systému rozvrhu i z hlediska typologie jednotlivých motivů ornamentiky. V souvislosti s výzdobou *Františkánské bible* (XII.B.13) analyzoval J. Květ tvorbu Giovanniho da Gaibana. Zdůraznil význam padovské školy – dílny Giovanniho da Gaibana, jako klíčového ohniska pro další vývoj italské iluminace druhé poloviny 13. století a současně naznačil dosah a význam této dílny pro střední Evropu. Důslednou formální analýzou doložil blízkou příbuznost stylu *Františkánské bible* (XII.B.13) s rukopisy benátsko-padovského okruhu a dále s malířskými památkami středoevropskými a datoval rukopis na samotný sklonek 13. století. J. Květ se poté k *Františkánské bibli* (XII.B.13) vrátil ještě v roce 1931 a 1948.³ Na J. Květa navázal a vycházel z něj v roce 1934 **Alfred Stange**.⁴

K významnému prohloubení a rozšíření tematického rozsahu studia o Giovannim da Gaibanovi důslednou analýzou jeho významu pro středoevropské malířství přispěla **Ingrid Hänsel-Hacker** (1954).⁵ Důraz mimo jiné kladla na středoevropské souvislosti tvorby padovské dílny a jejich provázání s aktivitami Vladislava Slezského. Květovu dataci na závěr století rozšířila na poslední čtvrtinu 13. století. Na konci 60. let 20. století zpřesnil dataci *Františkánské bible* (XII.B.13) **Gerhard Schmidt**, a to do rozmezí let 1270–1280.⁶

V 70. letech navázal na J. Květa **Karel Stejskal** (1976 a poté 1982, 1983, 1984)⁷ a provedl dílčí korekce jeho názorů. Další významné studie publikoval **Josef Krása** (1982, 1990),⁸ který upozornil na vztah mezi Prvním malířem *Františkánské bible*

¹ WOLTMANN 1877, 19–20.

² KVĚT 1927, 2–84, 144–158.

³ KVĚT 1931, 235–236; KVĚT 1948, 181–185.

⁴ STANGE 1934, 165.

⁵ HÄNSEL-HACKER 1954a, 3–46.

⁶ SCHMIDT 1969, 168. Do doby kolem roku 1270 datoval rukopis také J. Krása, viz KRÁSA 1982, 56, nověji P. Brodský, viz BRODSKÝ 2000, 135; dále například V. Kubík, viz KUBÍK 2008, 155; L. Panušková a H. Hlaváčková viz PANUŠKOVÁ / HLAVÁČKOVÁ 2010, 534–539; PANUŠKOVÁ 2011a, 168–169 a nejnověji V. Kubík viz KUBÍK 2014a, 246–247.

⁷ STEJSKAL 1976, 10–17; STEJSKAL 1982, 72; STEJSKAL 1983, 344–345, 348–349.

⁸ KRÁSA 1982, 23–33; KRÁSA 1990, 37–58.

(XII.B.13) a skupinou iluminovaných rukopisů ze středního Porýní (Mohučský evangeliář, Fragment cisterciáckého lekcionáře a Řehořova moralia z Herzogenburku). Josef Krása pak dále mírně zpřesnil dataci rukopisu, když jí posunul do doby kolem roku 1270. V mnohých názorech se J. Krása shoduje s J. Květem (například určení rukopisu pro františkánský klášter v Praze), v jiných se s ním rozchází (úvahy nad iluminátorskou dílnou, nebo nad iluminátorem či písařem Godefriedem). Na názory J. Kráasy navázala **Helena Soukupová** (1984, 1989).⁹

Velmi důležitá práce ke studiu da Gaibanovské dílny pochází z ruky **Giordany Mariani Canova**,¹⁰ která v roce 1999 upřesnila okruh sledovaných rukopisů. Při studiu pracovala s formální analýzou, metodou, jíž důsledně používal i J. Květ, jehož práci G. Mariani Canova ovšem neznala. Výsledky stylového rozboru propojila s kulturněhistorickými přístupy a chronologicky vymezila jádro da Gaibanovských rukopisů

Nejnověji se *Františkánské bibli* (XII.B.13) a da Gaibanovské skupině rukopisů věnují **Viktor Kubík**,¹¹ **Lenka Panušková**, **Hana Hlaváčková**¹² nebo **Pavel Brodský**¹³. V průběhu následného studia došlo k rozšíření okruhu rukopisů, jejich formálně analytickému a případně ikonografickému zhodnocení a propojení získaných poznatků s kulturněhistorickými souvislostmi.

Katalogizačně byla *Františkánská bible* (XII.B.13) zpracována **Františkem Michálkem Bartošem** v roce 1927 a poté v roce 2000 v rámci nově vzniklého Katalogu iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze **Pavlem Brodským**.¹⁴

⁹ SOUKUPOVÁ 1984, 69–97; SOUKUPOVÁ 1989, 162–163.

¹⁰ MARIANI CANOVA 1999.

¹¹ KUBÍK 2008, 152–155; KUBÍK 2010, 342–350; KUBÍK 2014a, 246–247.

¹² PANUŠKOVÁ / HLAVÁČKOVÁ 2010, 534–539; PANUŠKOVÁ 2011a, 168–169.

¹³ BRODSKÝ 2012, 28–29.

¹⁴ BARTOŠ 1927, 220; BRODSKÝ 2000, 135–137.

Cíle bádání a použité metody práce

Cílem disertační práce je monografická studie *Františkánské bible* (XII.B.13) zahrnující zhodnocení domácí a zahraniční literatury k tématu, kodikologickou, formální, stylovou a ikonografickou analýzu rukopisu a dále analýzu jeho zařazení do kontextu stylového vývoje knižní malby, včetně problému definovatelnosti konkrétních vazeb této vrstvy malby v rámci střední Evropy a jejích vztahů k severní Itálii.

Obsah a struktura disertační práce

Text disertační práce je strukturován (kromě úvodu) do čtyř kapitol a osmnácti podkapitol. První kapitola shrnuje dosavadní bádání o *Františkánské bibli* (XII.B.13) – viz kap. II., následuje detailnější popis *Františkánské bible* (kap. III. 2.), katalogové heslo (kap. III. 1.), rozbor výzdoby a obsahu (kap. III. 3.). Nejrozsáhlejší část práce tvoří katalog malovaných iniciál (kap. III.4.1.), jejichž detailní popis postupuje od způsobu konstrukce těla iniciál přes výzdobu vnitřních polí až po výzdobu vnějších polí. Další dvě podkapitoly „Typologie a základní systém výzdoby rukopisu v širším kontextu da Gaibanovské dílny“ (kap. III.4.1.1.) a „Typologie dekorativního tvarosloví malířské výzdoby v širším kontextu da Gaibanovské dílny“ (kap. III.4.1.2.) vycházejí z detailního rozboru rukopisu a zahrnují jednotlivé prvky ornamentiky, které jsou řazeny dle hierarchie jejich uplatnění v rámci výzdobného systému. Současně jsou ke všem prvkům hledány analogie, a to primárně v produkci padovského iluminátorského okruhu. Dále je shrnuta figurální výzdoba (kap. III.4.1.3.), její ikonografický program (kap. III. 5.) a kaligrafická výzdoba rukopisu (kap. III.6.). Na závěr analýzy jsou zařazeny kapitoly o zhodnocení výzdoby *Františkánské bible* (XII.B.13), na níž pracovali čtyři iluminátoři (kap. IV.). Následně jsou sledovány vztahy k benátsko-padovské a středorýnské knižní produkci (kap. IV.3.–IV.4.). Závěrem je *Františkánská bible* (XII.B.13) zhodnocena v rámci da Gaibanovské produkce, okruhu iluminátorů navazujících na její dědictví a pozdního období dílny (kap. V.).

Teoretický a praktický přínos disertační práce

Přínos práce spočívá v detailním zpracování katalogu malovaných iniciál *Františkánské bible* (XII.B.13) a jejich následné komparaci s malířskou výzdobou rukopisů da Gaibanovské produkce a jejího volnějšiho okruhu. Práce zahrnuje důslednější rozbor jednotlivých méně často studovaných rukopisů a jejich propojení se sledovanou skupinou. Výsledkem této práce je přesnější zasazení *Františkánské bible* do souvislosti s padovskou dílnou Giovanniho da Gaibana. Nově byla stanovena chronologická posloupnost pozdní fáze sledované dílny. Dále není opomenut vliv rukopisu na následný vývoj knižní malby. Nedílnou součástí práce je rozsáhlá obrazová dokumentace.

V závěru disertační práce je nastíněna řada dalších problémů pro budoucí studium. V rámci typologie ornamentiky je žádoucí dále rozpracovat kaligrafickou výzdobu rukopisu, včetně vztahu této ornamentiky k západoevropské rukopisné produkci a ke stylové orientaci jednotlivých iluminátorů, pokud lze předpokládat, že jednotlivé složky rukopisu kompletně vytvářeli jednotliví tvůrci. Další otázkou je vztah knižní malby k malbě monumentální, deskové a sklomalbě, a to nejen v Čechách, ale i ve střední Evropě a severní Itálii. V předkládané práci je tato tematická oblast pouze rozpracována. Další téma, které se v rámci studia da Gaibanovské produkce opakovaně objevuje, je spojeno s působností jihoitalských iluminátorů na malíře v severní Itálii a patrně zprostředkovaně i ve střední Evropě. Jiným neméně důležitým problémem budoucího studia může být zasazení nesmírně vlivné specifické středorýnské dílny (z Mohuče) do širšího kontextu evropského malířství.¹⁵

¹⁵ Některé z vybraných problémů jsou již badatelsky sledovány. Například kaligrafickou výzdobou rukopisů se dlouhodobě zabývá Viktor Kubík.

Seznam publikací doktoranda

Publikace související s tématem disertační práce:

ŠUBRTOVÁ Jana: Poznámky k podílu jednotlivých iluminátorů na výzdobě Antifonáře sedleckého. In: Studie o rukopisech XLI, 2011, s. 3–18, ISSN 0585-5691.

ŠUBRTOVÁ JANA: Nástěnné malby v děkanském kostele Narození Panny Marie v Písku v kontextu dobového malířství. In: Sakrální a profánní prostor v dějinách umění. Sborník ze studentské konference ÚDKU KTF UK v Praze, 2012 (v tisku).

ŠUBRTOVÁ JANA: Pozdní období padovské dílny Giovanniho da Gaibana (na příkladu Františkánské bible z Knihovny Národního muzea v Praze). In: Cultural Transfer. Umělecká výměna mezi Itálií a střední Evropou, Praha 2014, s. 203–308. ISBN 978-80-87922-02-6.

ŠUBRTOVÁ Jana: Poznámky ke vztahu benátsko-padovské rukopisné produkce 13. století k výzdobě Františkánské bible z Knihovny Národního muzea v Praze. In: Studie o rukopisech XLV, 2015, s. 5–36, ISSN 0586-5691.

ŠUBRTOVÁ Jana: Historiografická a metodologicko-analytická studie pozdně románského malířství (na příkladu produkce padovské dílny Giovanniho da Gaibana), In: Vidět – Slyšet – Číst – Rozumět, Praha 2015, s. 79–82, ISBN 978-80-87922-05-7.

Ostatní publikace:

ŠUBRTOVÁ Jana: Restaurování sloupu se sochou Panny Marie v Semilech. In: Památky Libereckého kraje. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2010–2011, Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2011, s. 156–164, ISBN 978-80-904852-3-5.

ŠUBRTOVÁ Jana / KRÁLOVÁ Vladimíra: K historii, současnosti a budoucnosti Bredovské zahrady. In: Fontes Nissae – Prameny Nisy XIII, 2012, 1, s. 30–41, ISSN 1213-5097.

ŠUBRTOVÁ JANA: Kaple sv. Anny. In: Kapitoly z dějin obce Vyskeř, Vyskeř 2012, s. 63–72, ISBN 978-80-260-2323-4.

FREIWILLIG Petr / KONVALINKOVÁ Tereza / KRÁLOVÁ Vladimíra / KŘÍŽKOVÁ Olga / OUHRABKA Martin / ŠTERNOVÁ Petra (ed.) / ŠUBRTOVÁ JANA / TIŠEROVÁ Renata: Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji, okres Liberec - město Liberec, Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2013, ISBN 978-80-87810-00-2.

ŠUBRTOVÁ JANA: Nástěnné malby v kostele sv. Havla v Kuřívodech. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy XIV*, 2013, 2, s. 71–73. ISSN 1213-5097.

ŠUBRTOVÁ JANA / JAKUBCOVÁ Zuzana: Kaple sv. Anny na Vyskři. Průzkum a restaurování nástěnných maleb v kontextu historického vývoje. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy XV*, 2014, 1, s. 34–53. ISSN 1213-5097.

PEŘINA Ivan / ŠUBRTOVÁ Jana: Hřbitovní kaple u zámku Lemberk, nové poznatky z průzkumu stavby. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy XV*, 2014, 2, s. 74–85, ISSN 1213-5097.

ŠUBRTOVÁ Jana / JAKUBCOVÁ Zuzana: Hřbitov v Lučanech nad Nisou. K historii pietního areálu, několika významným hrobkám lučanských osobností a novodobé firemní kamenické produkci na Jablonecku. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy XV*, 2014, 2, s. 14–27, ISSN 1213-5097.

FREIWILLIG Petr / KONVALINKOVÁ Tereza / KRÁLOVÁ Vladimíra / KŘÍŽKOVÁ Olga / OUHRABKA Martin / ŠONSKÁ Zuzana / ŠTERNOVÁ Petra (ed.) / ŠUBRTOVÁ Jana / TIŠEROVÁ Renata: *Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji, okres Liberec Lu-Ž, Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci*, 2013, ISBN 978-80-87810-01-9.

HABÁN Ivo / ŠUBRTOVÁ Jana: Filip Leubner a odkaz pozdního baroka ve správě Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci / Philipp Leubner und das Erbe des Spätbarock unter der Obhut des Nationalen Denkmalinstituts, Zweigstelle Reichenberg, In: ŠTĚPANOVIČOVÁ Zuzana / WINZELER Marius: *Filip / Philipp Leubner (1733–1803). Pozdní baroko na Lužické Nise / Spätbarock an der Lausitzer Neiße, Liberec / Zittau 2015*, s. 82–102, ISBN 978-80-87707-16-6, 978-3-944560-24-3.

JAKUBCOVÁ Zuzana / ŠUBRTOVÁ Jana: Pomníky lásky a smrti. K firemní produkci sepulkrálních děl na Jablonecku a Liberecku v 19. a první polovině 20. století. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy XVI*, 2015, 2, s. 12–33, ISSN 1213-5097.

ŠUBRTOVÁ Jana: Drobné sakrální památky na území Krajinné památkové zóny Lembersko. In: *Fontes Nissae – Prameny Nisy XVI*, 2015, 2, s. 44–51, ISSN 1213-5097.

MANDAŽIEV Petr / ŠUBRTOVÁ Jana: Malby Josefa Hagera v kostele sv. Vavřince v Jezvém. In: *Bezděz 25*, 2016, 267–282, ISSN 1211-9172.

KUREŠOVÁ Jana: Bredovská zahrada. In: *Proměny zámeckého areálu Lemberk, Sychrov 2016*, 77–86, ISBN 978-80-905871-9-9.

KUREŠOVÁ Jana: Hřbitovní kaple u zámku Lemberk. In: Proměny zámeckého areálu Lemberk, Sychrov 2016, 87–102, ISBN 978-80-905871-9-9.

KUREŠOVÁ Jana: Drobné sakrální památky v nejbližším okolí zámku Lemberk. In: Proměny zámeckého areálu Lemberk, Sychrov 2016, 103–112, ISBN 978-80-905871-9-9.

JAKUBCOVÁ Zuzana / KUREŠOVÁ Jana: Cestou k zapomenutí. Výrobci a tvůrci náhrobních kamenů na hřbitovech Českolipska od poloviny 19. století do druhé světové války. 1. část. In: Fontes Nissae – Prameny Nisy XVI, 2017, 2, 50-69, ISSN 1213-5097 (v tisku).

Výčet nejdůležitějších použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů

- ALIDORI 2005** – Laura ALIDORI: La miniatura in Toscana, in: Antonella PUTATURO DONATI MURANO / Alessandra PERICCIOLI SAGGESE: La miniatura in Italia dal tardoantico al trecento con riferimenti al medio oriente e all'occidente europeo, Napoli 2005, 109–114.
- BARTOŠ 1927** – František Michálek BARTOŠ: Soupis rukopisů Národního muzea v Praze II., Praha 1927.
- BEEH 1990** – Wolfgang BEEH: Deutsche Malerei um 1260 bis 1550 im Hessischen Landesmuseum Darmstadt, Darmstadt 1990.
- BEER 1967** – Ellen J. BEER: Der „Rheinauer Psalter“ ein Werk des Zackestils in Bayern vor der Mitte des 13. Jahrhunderts, in: Frieda DETTWEILER / Herbert KÖLLNER / Peter Anselm RIEDL: Studien zur Buchmalerei und Goldschmiedekunst des Mittelalters, Marburg an der Lahn 1967, 251–266.
- BEER 1987** – Ellen J. BEER: Das 13. Jahrhundert. Regensburger liturgische Handschriften zwischen 1220 und 1260, in: Regensburger Buchmalerei. Von Frühkarolinischer Zeit bis zum Ausgang des Mittelalters, München 1987, 59–68.
- BELLINATI / BETTINI 1968** – Claudio BELLINATI / Sergio BETTINI (eds.): L'epistolario miniato di Giovanni da Gaibana, Vicenza 1968.
- BELTING 1978** – Hans BELTING: Zwischen Gotik und Byzanz. Gedanken zur Geschichte der sächsischen Buchmalerei im 13. Jahrhundert, in: Zeitschrift für Kunstgeschichte 41, 1978, 217–257.
- BELTING 1982** – Hans BELTING: Die Reaktion der Kunst des 13. Jahrhunderts auf dem Import von Reliquien und Ikonen, in: Il Medio oriente e l'occidente nell'Arte del XIII secolo, Congresso Internazionale C.I.H.A., Bologna 1982, 35–53.
- BERGAMINI 1985** – Giuseppe BERGAMINI (ed.): La Miniatura in Friuli, Udine 1985.
- BERGER-FIX 1980b** – Andrea BERGER-FIX: Das Wimpassinger Kreuz und seine Einordnung in die Kunst des 13. Jahrhunderts, in: Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte XXXIII, 1980, 31–83.
- BERTOLI / DORIGO / NIERO 1986** – Bruno BERTOLI / Wladimiro DORIGO / Antonio NIERO: I Mosaici di San Marco, Milano 1986.
- BETTINI 1950** – Sergio BETTINI: Mosaici antichi di San Marco a Venezia, Bergamo 1950.

- BINSKI / PANAYOTOVA 2005** – Paul BINSKI / Stella PANAYOTOVA: *The Cambridge Illuminations. Ten Centuries of Book Production in the Medieval West*, London 2005, 176–178.
- BOLDAN 1990** – Kamil BOLDAN: *Vzácné rukopisy Státní knihovny ČSR. Sedlecký antifonář.*, in: *Čtenář. Měsíčník pro práci s knihou* 3, 1990, 92–93.
- BOSSETTO 2009** – Fabio Luca BOSSETTO: *Per il maestro del Gaibana e il suo atelier: in gruppo di bibbie*, in: *Rivista di storia della miniatura*, 2009, 51–61.
- BOSSETTO 2010** – Fabio Luca BOSSETTO: *Splendori a corte*, in: *Alumina* 30, 2010, 6–17.
- BOSSETTO 2012** – Fabio Luca BOSSETTO: *Un miniatore ad Acri: il Messale crociato di Perugia*, in: Federica TONIOLO / Gennaro TOSCANO (eds.): *Miniatura. Lo sguardo e la parola*, Milano 2012, 89–95.
- BRANDIS 1972** – Tilo BRANDIS: *Die Codices in scrinio der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg 1–110 (Katalog der Handschriften der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Band VII)*, Hamburg 1972.
- BRANDOLESE 1795** – Pietro BRANDOLESE: *Pitture, sculture, architetture ed altre cose notabili di Padova*, Padova 1795, 130–131.
- BRODSKÝ 2000** – Pavel BRODSKÝ: *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000.
- BRODSKÝ 2012** – Pavel BRODSKÝ: *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012.
- BUBERL 1911** – Paul BUBERL: *Die illuminierten Handschriften in Steiermark*, Leipzig 1911, 121–132.
- BUBERL 1917** – Paul BUBERL: *Die Miniaturhandschriften der Nationalbibliothek in Athen*, Wien 1917.
- BUCHTAL 1957** – Hugo BUCHTAL: *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Oxford 1957.
- CALECA 1969** – Antonino CALECA: *Miniatura in Umbria*, Firenze 1969.
- CONTI 1981** – Alessandro CONTI: *La miniatura bolognese. Scuole e botteghe 1270–1340*, Bologna 1981.
- CORRIE 1987** – Rebecca W. CORRIE: *The Seitenstetten Missal and the Persistence of Italo-byzantine Influence at Salzburg*, in: *Dumbarton Oaks Papers* 41, 1987, 111–123.

- CORRIE 2004a** – Rebecca W. CORRIE: Epistolary of Giovanni da Gaibana, in: Helen C. EVANS (ed.): Byzantium. Faith and Power (1261–1557), New York 2004, 465–466.
- CORRIE 2004b** – Rebecca W. CORRIE: The Seitenstetten Missal, in: Helen C. Evans (ed.): Byzantium. Faith and Power (1261–1557), New York 2004, 468–469.
- CORRIE 2004c** – Rebecca W. CORRIE: The Perugia Missal, in: Helen C. EVANS (ed.): Byzantium. Faith and Power (1261–1557), New York 2004, 466–467.
- DAHLKE 1886** – G. DAHLKE: Romanischen Wandmalereien in Tirol. 4. Aus der Nicolauskirche bei Windisch-Matrei, in: Repertorium für Kunstwissenschaft IX, 1886, 156–168.
- Das Mainzer Evangeliar. Faksimile-Edition 2007** – Das Mainzer Evangeliar. Faksimile-Edition, Luzern 2007, ISBN 978-3-85672-108-4.
- DEBES 1989** – Dietmar DEBES: Leipziger Zimelien, Weinheim 1989.
- DEMUS 1931** – Otto DEMUS: Über einige venezianische Mosaiken des 13. Jahrhunderts, in: Belvedere. Monatsschrift für Sammler und Kunstfreunde, 10, 1931, 87–99.
- DEMUS 1935** – Otto DEMUS: Die Mosaiken von San Marco in Venedig 1100–1300, Wien 1935.
- DEMUS 1968** – Otto DEMUS: Romanische Wandmalerei, München 1968.
- DEMUS 1970** – Otto DEMUS: Byzantine Art and the West, New York 1970.
- DEMUS 1984** – Otto DEMUS: The Mosaics of San Marco in Venice, Chicago / London 1984.
- DERBES / NEFF 2004** – Anne DERBES / Amy NEFF: Italy, the Mendicant Orders, and the Byzantine Sphere, in: Helen C. EVANS (ed.): Byzantium. Faith and Power (1261–1557), New York 2004, 449–461.
- EGGENBERGER 2010** – Christoph EGGENBERGER: Psalterium eines Cistercienser-Kloster der Baseler Diözese um 1260. Besaçon, Bibliothèque municipale, Ms. 54, in: Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde, 110, 2010, 37–53.
- EGGENBERGER 2011** – Christoph EGGENBERGER: Der Rheinauer Psalter – Fragen an ein Meisterwerk des 13. Jahrhunderts, in: Klaus Gereon BEUCKERS / Christoph JOBST / Stefanie WESTPHAL (eds.): Buchschätze des Mittelalters. Forschungsrückblicke – Forschungsperspektiven, Regensburg 2011, 181–191.
- EUW 2008** – Anton VON EUW: Das Mainzer Evangeliar in Aschaffenburg als Weg der Liturgie und Kunst, in: Gutenberg-Jahrbuch 2008, 11–21.

- FINGERNAGEL / ROLAND 1997** – Andreas FINGERNAGEL / Martin ROLAND:
Mittleuropäische Schulen I (ca. 1250–1350), Wien 1997.
- FOLNESICS 1917** – Hans FOLNESICS: Die illuminierten Handschriften in Dalmatien,
Leipzig 1917.
- FRIEDL 1928** – Antonín FRIEDL: Lektionář Arnolda Míšenského, Praha 1928.
- FRIEDL 1930** – Antonín FRIEDL: Malíři královny Alžběty, Praha 1930, 96, 139.
- FRIEDL 1955** – Antonín FRIEDL et al.: Česká a moravská knižní malba XI.–XVI. století,
Praha 1955.
- FRIEDL 1967** – Antonín FRIEDL: Iluminované rukopisy vyšebrodské, České Budějovice
1967.
- FRODL 1942** – Walter FRODL: Die romanische Malerei in Kärnten, Klagenfurt 1942.
- FRODL 1954** – Walter FRODL: Zur Malerei der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts in
Österreich, in: Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 16, 1954, 47–81.
- FUCHß 1997** – Verena FUCHß: Zu einem Triptychon des 13. Jahrhunderts im Britischen
Museum, London, in: Erwin EMMERLING / Cornelia RINGER (eds.): Das
Aschaffener Tafelbild. Studien zur Tafelmalerei des 13. Jahrhunderts,
München 1997, 113–126.
- GARRISON 1953–1954** – Edward B. GARRISON: Studies in the History of Mediaeval
Italian Painting I, Firenze 1953–1954.
- GARRISON 1955** – Edward B. GARRISON: Studies in the History of Mediaeval Italian
Painting II, Firenze 1955.
- GARRISON 1960–1962** – Edward B. GARRISON: Studies in the History of Mediaeval
Italian Painting IV, Firenze 1960–1962.
- GARRISON 1961** – Edward B. GARRISON: A Giant Venetian Bible of the Earlier
Thirteenth Century, in: Scritti di Storia dell'arte in onore di Mario Salmi I, Roma
1961, 363–390.
- GÖNNA 1998** – Sigrid von der GÖNNA: Ein goldenes Evangelienbuch aus dem alten
Mainzer Domschatz, in: Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte 50, 1998,
131–153.
- GOSEBRUCH 1975** – Martin GOSEBRUCH: Die Anfänge der Frühgotik in Niedersachsen,
in: Niederdeutsche Beiträge zur Kunstgeschichte 14, 1975, 12–58.
- GRAPE 1973** – Wolfgang GRAPE: Grenzprobleme der byzantinischen Malerei. Über die
Grenzen der stilbildenden Rolle der byzantinischen Kunst für einzelne
Buchmalereizentren in ihrem Einflußbereich, Hamburg 1973.

- GROSSATO 1967** – Lucio GROSSATO: Codici miniati del trecento nella Biblioteca capitolare di Padova, Padova 1967.
- HAMBURGER 2002** – Jeffrey F. HAMBURGER: St. John of Divine : The Deified Evangelist in Medieval Art and Theology, Berkeley 2002.
- HÄNSEL-HACKER 1954a** – Ingrid HÄNSEL-HACKER: Eine italo-byzantinische Malerschule des 13. Jahrhunderts in Padua, in: zvláštní otisk z Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 3, 1954, 3–46.
- HÄNSEL- HACKER 1954b** – Ingrid HÄNSEL- HACKER: Die Fresken der Kirche St. Nicolaus bei Matrei in Osttirol, das Werk einer Paduaner Malerschule des 13. Jhs., in: Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 3, 1954, 109–125.
- HARRSEN 1953** – Meta HARRSEN: Italian Manuscript in the Pierpont Morgan Library, New York 1953.
- HARRSEN 1980** – Meta HARRSEN: Italian Manuscript in the Pierpont Morgan Library, New York 1953, 8–9.
- HARRSEN / BOYCE 1953** – Meta HARRSEN / George K. BOYCE: Italian Manuscripts in the Pierpont Morgan Library, New York 1953, 8.
- HASELOFF 1897** – Arthur HASELOFF: Eine thüringisch–sächsische Malerschule des 13. Jahrhunderts, Strassburg 1897.
- HEINZER 1992** – Felix HEINZER: Der Landgrafenpsalter, Vollständige Faksimile-Ausgabe im Original-Format der Handschrift HB II 24 der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart (Codices selecti 93). Kommentarband, Graz / Bielefeld 1992.
- HELSSIG 1935** – Rudolf HELSSIG: Die lateinischen und deutschen Handschriften der Universitätsbibliothek Leipzig. Band 1. Die theologischen Handschriften. Teil 1 (Ms 1 – 500), Leipzig 1935.
- HESS 1998** – Daniel HESS: Barocke Spätromantik oder byzantinische Gotik? Der Zackenstil in den Bildkünsten von 1250 bis 1290, in: Himmelslicht. Europäische Glasmalerei im Jahrhundert des Kölner Dombaus (1248–1349), Köln 1998, 63–72.
- HESS 1999** – Daniel HESS: Die mittelalterlichen Glasmalereien in Frankfurt und im Rhein-Main-Gebiet, Berlin 1999.

- HLAVÁČEK / KRÁSA 1990** – Ivan HLAVÁČEK / Josef KRÁSA: Naše knihy a knihovny ve středověku, in: Mirjam BOHATCOVÁ a kol.: Česká kniha v proměnách staletí, Praha 1990, 46–69.
- HLAVÁČKOVÁ 1996** – Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Lektionář Arnolda Míšeňského, in: Dana STEHLÍKOVÁ (ed.): 800 let kláštera v Oseku, Osek 1996, 24–25.
- HLAVÁČKOVÁ 2010** – Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Lektionář Arnolda Míšeňského, zv. Osecký lektionář, pars hiemalis, in: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310, Praha 2010, 430–431.
- HOLZWIG 2001** – Peter HOLZWIG: Zackenstil, in: Rolf – Jürgen GROTE / Kees van der PLOEG (edd.): Wandmalereien in Niedersachsen, Bremen und in Groningerland, Hannover 2001, 302–308.
- HRANITZKY 1993** – Katharina HRANITZKY: Österreichische und böhmische Malerei in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, in: Thomas WINKELBAUER (ed.): Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsame Geschichte, Waidhofen an der Thaya 1993, 55–66.
- JAKOBI-MIRWALD 2008** – Christine JAKOBI-MIRWALD: Buchmalerei. Terminologie in der Kunstgeschichte, Berlin 2008³.
- JAMES 1902** – Montague Rhodes JAMES: A Descriptive Catalogue of Fifty Manuscripts from the Collection of Henry Yates Thompson, Cambridge 1902, 330–353.
- KAT. AUSST MAINZ 1998** – Citeaux 1098–1998. Rheinische Zisterzienser im Spiegel der Buchkunst. Ausstellung des Landesmuseums Mainz 1998, Wiesbaden 1998, 191–199, 211–215, Nr. 69.
- KATTERBACH 1932** – Bruno KATTERBACH: Le miniature dell'Epistolario di Padova dell'anno 1259, Città del Vaticano 1932.
- KIRCHWEGER 2000** – Franz KIRCHWEGER: Matri in Osttirol, Filialkirche Hl. Nicolaus, in: Günter BRUCHER (ed.): Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 2, Wien 2000, 437–438.
- KLEEM 1998** – Elisabeth KLEEM: Die illuminierten Handschriften des 13. Jahrhunderts deutscher Herkunft in der Bayerischen Staatsbibliothek, Textband, Wiesbaden 1998.
- KRÁSA 1982** – Josef KRÁSA: Nástěnná a knižní malba 13. století, in: Jiří KUTHAN (ed.): Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy 1982, 23–67.
- KRÁSA 1983** – Josef KRÁSA: Umění 13. století – problémy hodnocení, in: Josef KRÁSA et al.: Umění 13. století v českých zemích, Praha 1983, 11–30.

- KRÁSA 1990** – Josef KRÁSA: Pozdně gotická slohová varianta středoevropského malířství před rokem 1300, její prameny a působení, in: Josef KRÁSA: České iluminované rukopisy 13./16. století, Praha 1990, 37–58.
- KROOS 1977a** – Renate KROOS: Fragment eines Lectionarium officii, in: Reiner HAUSHERR: Die Zeit der Staufer, Band I, Stuttgart 1977, 540.
- KROOS 1977b** – Renate KROOS: Psalter, in: Reiner HAUSHERR: Die Zeit der Staufer, Band I, Stuttgart 1977, 543–545.
- KUBÍK 2007–2008** – Viktor KUBÍK: Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby. 1) Úvodní poznámky a základní typy akantu, Studie o rukopisech XXXVII–XXXVIII, 2007–2008, 65–99.
- KUBÍK 2008** – Viktor KUBÍK: Příručka ke studiu středověké ornamentiky: Italské rukopisy (1200–1330) a byzantské rukopisy 10. – 13. století, České Budějovice 2008.
- KUBÍK 2010** – Viktor KUBÍK: Poznámky k významu pozdně románské iluminace pro gotiku v Itálii a pro české knižní malířství 13. století, in: Milada STUDNIČKOVÁ (ed.): Čechy jsou plné kostelů. BOEMIA PLENA EST ECCLESIIIS. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., Praha 2010, 342–350.
- KUBÍK 2011** – Viktor KUBÍK: Typologie iniciál a základy systému výzdoby středověkých rukopisů I. Pozdně antické, předrománské, byzantské a románské rukopisy (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 3), Studie o rukopisech XLI, 2011, 113–241.
- KUBÍK 2013a** – Viktor KUBÍK: Typologie iniciál a základy systému výzdoby středověkých rukopisů II. Gotické rukopisy a počátky renesanční iluminace (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 4), Studie o rukopisech XLIII, 2013, 29–205.
- KUBÍK 2013b** – Viktor KUBÍK: K proměnám významu benediktinských skriptorií v latinské Evropě a u nás (600–1300), in: Markéta JAROŠOVÁ / Radka LOMNIČKOVÁ (ed.): Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu, Praha 2013, 90–135.
- KUBÍK 2014a** – Viktor KUBÍK: Druhá část Františkánské Bible, in: Dušan FOLTÝN / Jan KLÍPA / Pavlína MAŠKOVÁ / Petr SOMMER / Vít VLNAS: Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300, Praha 2014, 246–247.
- KUBÍK 2014b** – Viktor KUBÍK: Osecký lekcionář – Osecký lekcionář Arnolda Míšeňského, in: Dušan FOLTÝN / Jan KLÍPA / Pavlína MAŠKOVÁ / Petr SOMMER /

Vít VLNAS: Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300, Praha 2014, 248–249.

- KUBÍK 2015** – Viktor KUBÍK: Typologie kaligrafických iniciál jako východiska ke studiu kreslené ornamentiky (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 5), Studie o rukopisech XLV, 2015, 93–213.
- KUDER / STORK 2014** – Ulrich KUDER / Hans-Walter STORK: Arthur Haseloff als Erforscher mittelalterlicher Buchmalerei, Kiel 2014.
- KVĚT 1925** – Jan KVĚT: Kreslený filigrán v rukopisech 12. – 14. století, in: Památky archeologické 34, 1925, 92–111.
- KVĚT 1927** – Jan KVĚT: Italské vlivy na pozdně románskou knižní malbu v Čechách, Praha 1927.
- KVĚT 1931** – Jan KVĚT: Iluminované rukopisy královny Rejčky, Praha 1931.
- KVĚT 1948** – Jan KVĚT: Praha románská. Sochařství, malířství a umělecká řemesla, in: Václav CHALOUPECKÝ/ Václav MENCL/ Jan KVĚT: Praha románská, stavební a umělecký vývoj města. Osmera knih díl druhý, Praha 1948, 146–186.
- MACKERT 2012** – Christoph MACKERT: Die Bibliothek des Augustinerchorherrenstifts St. Thomas, in: Thomas FUCHS / Christoph MACKERT: 3 × Thomas. Die Bibliotheken des Thomasklosters, der Thomaskirche und der Thomasschule im Laufe der Jahrhunderte, Leipzig 2012, 9–36.
- MADAN 1897** – Falconer MADAN: A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford IV, Oxford 1897, 393, No. 19454.
- MARCON 1990** – Susy MARCON: I codici della liturgia di San Marco, in: Giulio CATTIN: Musica e liturgia a San Marco I, Venezia 1990, 190–267.
- MARCON 1995** – Susy MARCON: I libri di San Marco. I manoscritti liturgici della basilica marciana, Venezia 1995.
- MARIANI CANOVA / CATTIN 1981** – Giordana MARIANI CANOVA / Giulio CATTIN: Un prezioso antifonario veneziano del Duecento: miniature, liturgia e musica, in: Arte Veneta XXXV, 1981, 9–26.
- MARIANI CANOVA 1990** – Giordana MARIANI CANOVA: La miniatura nei libri liturgici marciani, in: Giulio CATTIN: Musica e liturgia a San Marco, Venezia 1990, 158–175.
- MARIANI CANOVA 1992a** – Giordana MARIANI CANOVA: Venezia secoli XII-XIII: testo e immagine nei manoscritti liturgici marciani, in: Il codice miniato. Rapporti tra codice, testo e figurazione, Firenze 1992, 247–265.

- MARIANI CANOVA 1992b** – Giordana MARIANI CANOVA: La miniatura degli Ordini mendicanti nell'Arco Adriatico all'inizio del Trecento, in: *Arte e spiritualità negli ordini mendicanti: gli Adostiniani e il Cappellone di San Nicola a Tolentino*, Roma 1992, 165–184.
- MARIANI CANOVA 1995** – Giordana MARIANI CANOVA: Le miniature medievali, in: Susy MARCON: *I libri di San Marco. I manoscritti liturgici della basilica marciana*, Venezia 1995, 53–64.
- MARIANI CANOVA 1999** – Giordana MARIANI CANOVA (ed.): *La miniatura a Padova dal Medioevo al Settecento*, Modena 1999.
- MARIANI CANOVA 2005** – Giordana MARIANI CANOVA: La miniatura del duecento in Veneto, in: Antonella PUTATURO DONATI MURANO / Alessandra PERICCIOLI SAGGESE: *La miniatura in Italia dal tardoantico al trecento con riferimenti al medio oriente e all'occidente europeo*, Napoli 2005, 156–163.
- MARTIN 1993** – Frank MARTIN: *Die Apsisverglasung der Oberkirche von S. Francesco in Assisi. Ihre Entstehung und Stellung innerhalb der Oberkirchenausstattung*, Worms 1993.
- MARTIN 1997** – Frank MARTIN: *Die Glasmalereien von San Francesco in Assisi*, Regensburg 1997.
- MAŠÍN 1977** – Jiří MAŠÍN: *Malerei und Plastik der Romantik*, in: Erich BACHMANN (ed.): *Romantik in Böhmen*, München 1977, 138–234.
- MATĚJČEK 1935** – Antonín MATĚJČEK: *Umění doby románské (X. až 1. pol. XIII. stol.)*, in: *Československá vlastivěda VIII. Umění*, Praha 1935, 9–23.
- MORGAN / PANAYOTOVA / REYNOLDS 2011** – Nigel MORGAN / Stella PANAYOTOVA / Suzanne REYNOLDS: *A catalogue of western book illumination in the Fitzwilliam Museum and the Cambridge Colleges*, London 2011.
- MOSCHETTI 1925–1926** – Andrea MOSCHETTI: *Il tesoro della cattedrale di Padova*, in: *Dedalo VI, 1925–1926*, 87–91, 108–109, 298–302, 310.
- NEW YORK 1957** – *Treasures from the Pierpont Morgan Library: Fiftieth Anniversary Exhibition*, 1957, New York 1957, 18.
- NORDENFALK 1979** – Carl NORDENFALK: *Bokmålningar från medeltid och renässans i Nationalmusei sammlingar*, Stockholm 1979.
- PÄCHT 1984** – Otto PÄCHT: *Buchmalerei des Mittelalters*, München 1984.
- PÄCHT / ALEXANDER 1966** – Otto PÄCHT / J. J. G. ALEXANDER: *Illuminated manuscript in the Bodleian Library*, Oxford 1966.

- PAGNIN 1933** – Beniamino PAGNIN: Della miniatura padovana dalle origini al principio del secolo XIV., in: *La Bibliofilia* XXXV, 1933, 8–12.
- PALMER 1998a** – Nigel F. PALMER: Zisterzienser und ihre Bücher, die mittelalterliche Bibliotheksgeschichte von Kloster Eberbach im Rheingau unter besonderer Berücksichtigung der in Oxford und London aufbewahrten Handschriften, Regensburg 1998.
- PALMER 1998b** – Nigel F. PALMER: *Lectionarium officii*, Mittelrheingebiet, um 1250–1260, in: *Cîteaux 1098–1998*, Rheinische Zisterzienser im Spiegel der Buchkunst, Mainz 1998, 194–195.
- PANAYOTOVA 2006** – Stella PANAYOTOVA: Il visconte illuminato, in: *Alumina* 12, 2006, 36.
- PANUŠKOVÁ / HLAVÁČKOVÁ 2010** – Lenka PANUŠKOVÁ / Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Tzv. Františkánská bible, in: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310*, Praha 2010, 533–540.
- PANUŠKOVÁ / VŠETEČKOVÁ 2010** – Lenka PANUŠKOVÁ / ZUZANA VŠETEČKOVÁ: Františkánský brevíř, in: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310*, Praha 2010, 526–532.
- PANUŠKOVÁ 2011a** – Lenka PANUŠKOVÁ: Františkánská Bible, in: Vladimír KELNAR / Lenka KLUKOVÁ / Eva MATYÁŠOVÁ / Lenka RAJDLOVÁ (edd.): *Svatá Anežka Česká. Princezna a řeholnice*, Praha 2011, 168–169.
- PANUŠKOVÁ 2011b** – Lenka PANUŠKOVÁ: Františkánský breviář, in: Vladimír KELNAR / Lenka KLUKOVÁ / Eva MATYÁŠOVÁ / Lenka RAJDLOVÁ (edd.): *Svatá Anežka Česká. Princezna a řeholnice*, Praha 2011, 165–167.
- PIEPER 1977a** – Paul PIEPER: Altarflügel aus Worms, in: Reiner HAUSHERR: *Die Zeit der Staufer Band I*, Stuttgart 1977, 303–304.
- PIEPER 1977b** – Paul PIEPER: Altarschrein, in: Reiner HAUSHERR: *Die Zeit der Staufer Band I*, Stuttgart 1977, 304–305.
- ROYT 1994** – Jan ROYT: Exegeze nebo ilustrace? Deuterokanonické knihy Starého zákona a ikonografie, in: *Umění* XLII, 1994, 419–426.
- ROYT 2006** – Jan ROYT: *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, ISBN 80-246-0963-0.
- SAURMA-JELTSCH 1994** – Lieselotte E. SAURMA-JELTSCH: Der Zackenstil als ornatus difficilis, in: *Aachener Kunstblätter* 60, 1994, 257–266.

- SCRASE / MUNRO et al. 2005** – David SCRASE / Jane MUNRO et al.: Treasures of the Fitzwilliam Museum, London 2005.
- SCHELLER 1995** – Robert W. SCHELLER: Exemplum. Model-Book and the Practice of Artistic Transmission in the Middle Ages (ca. 900 – ca. 1470), Amsterdam 1995.
- SCHMIDT 1963** – Gerhard SCHMIDT: Die Buchmalerei, in: Fritz DWORSCHAK / Harry KÜHNEL: Die Gotik in Niederösterreich. Kunst, Kultur und Geschichte eines Landes im Spätmittelalter, Wien 1963, 112, Nr. 184.
- SCHMIDT 1969** – Gerhard SCHMIDT: Malerei bis 1450. Tafelmalerei – Wandmalerei – Buchmalerei, in: Gotik in Böhmen, München 1969, 168.
- SCHMIDT 2005** – Gerhard SCHMIDT: Malerei der Gotik, I, Malerei der Gotik in Mitteleuropa, Graz 2005.
- SOUKUPOVÁ 1984** – Helena SOUKUPOVÁ: Iluminované rukopisy z kláštera bl. Anežky v Praze na Františku, in: Časopis Národního muzea 153, 1984, 69–97.
- SOUKUPOVÁ 1989** – Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze, Praha 1989.
- SOUKUPOVÁ 2010** – Helena SOUKUPOVÁ: K výkadu Oseckého lektionáře, in: Milada STUDNIČKOVÁ (ed.): Čechy jsou plné kostelů. BOEMIA PLENA EST ECCLESIIIS. Kniha k poctě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., Praha 2010, 326–334.
- SOUKUPOVÁ 2011** – Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze, Praha 2011.
- STANGE 1934** – Alfred STANGE: Deutsche Malerei der Gotik, Berlin 1934.
- STEJSKAL 1976** – Karel STEJSKAL: Mistr Gutina náhrobníku a jeho dílo, in: Časopis Národního muzea 145, 1976, 10–17.
- STEJSKAL 1982** – Karel STEJSKAL: Antické tradice v českém středověkém umění, in: Jiří KOTALÍK (ed.): Antické tradice v českém umění, Praha 1982, 71–75.
- STEJSKAL 1983** – Karel STEJSKAL: Profánní náměty v malířství 13. století, in: Josef KRÁSA et kol.: Umění 13. století v českých zemích, Praha 1983, 341–351.
- STEJSKAL / KROPÁČEK 1983** – Karel STEJSKAL / Jiří KROPÁČEK: Malířství, in: Emanuel POCHE (ed.): Praha Středověká /čtvero knih o Praze/, Praha 1983, 493–639.
- STEJSKAL 1984** – Karel STEJSKAL: Počátky gotického malířství, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha 1984, 284–310.
- STORK 2008** – Hans-Walter STORK: Ein Zisterzienserlektionar in der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg als Schwesterhandschrift des Mainzer Evangeliars, in: Gutenberg-Jahrbuch 83, 2008, 37–51.

- STORK 2010** – Hans-Walter STORK: Das Hamburger Lektionar, eine Schwesterhandschrift zum Mainzer Evangeliar in der Hofbibliothek Aschaffenburg, in: Aschaffener Jahrbuch für Geschichte, Landeskunde und Kunst des Untermaingebiets 27, 2010, 31–57.
- STORK 2011a** – Hans-Walter STORK: Zum Pfingstbild des Lektionars Cod. in scrin. 1 der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg, in: Franz J. FELTEN: Vita religiosa sanctimonialium. Norm und Praxis des weiblichen religiösen Lebens vom 6. bis zum 13. Jahrhundert (Studien und Texte zur Geistes- und Sozialgeschichte des Mittelalters 4), Korb 2011, 284–287.
- STORK 2011b** – Hans-Walter STORK: Lektionarfragment Cod. in scrin. 1, in: Guido SIEBERT (ed.): Der Naumburger Meister, Band 2, Petersberg 2011, 1108.
- STORK 2012** – Hans-Walter STORK: Werkstattarbeit oder Einzelstück? Forschungsfragen an das Zisterzienserlektionar Cod. in scrin. 1 der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg, in: Guido SIEBERT (ed.): Der Naumburger Meister, Band 3, Petersberg 2012, 404–421.
- STROHMER 1939** – Erich V. STROHMER: Das Riesenkreuz von Wimpassing, in: Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 6, 1939, 87–102.
- SWARZENSKI 1930** – Hanns SWARZENSKI: Eine Handschrift von Gregors „Moralia in Job“ in Herzogenburg, Niederösterreich, in: Wallraf-Richartz-Jahrbuch, 1, 1930, 9–25.
- SWARZENSKI 1936** – Hanns SWARZENSKI: Die lateinischen illuminierten Handschriften des XIII. Jahrhunderts in den Ländern an Rhein, Main und Donau, Berlin 1936.
- SWARZENSKI 1924** – Georg SWARZENSKI: Zwei frühe Tafelbilder, in: Städel-Jahrbuch 3-4, 1924, 5–8.
- SWARZENSKI 1936** – Hans SWARZENSKI: Die lateinischen illuminierten Handschriften des XIII. Jahrhunderts in den Ländern an Rhein, Main und Donau, Berlin 1936.
- TIKKANEN 1972** – J. J. TIKKANEN: Die Genesismosaiken von San Marco in Venedig und ihr Verhältniss zu den Miniaturen der Cottonbibel, Soest 1972².
- TRATTNER 2000** – Irma TRATTNER: Wimpassinger Kreuz, in: Günter BRUCHER (ed.): Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 2, Wien 2000, 272.

- TRENKLER / HOLTER / OETTINGER 1938** – Ernst TRENKLER / Curt HOLTER / Carl OETTINGER: Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque nationale de Vienne. Bd. XXI, Paris 1938, 64–68.
- TRIPPS 2012** – Johannes TRIPPS: Ein Bücheschatz des Veneto in Leipzig der Maestro di Giovanni da Gaibana und seine Bibeln aus dem Thomasstift, in: Thomas FUCHS / Christoph MACKERT: 3 × Thomas. Die Bibliotheken des Thomasklosters, der Thomaskirche und der Thomasschule im Laufe der Jahrhunderte, Leipzig 2012, 37–52.
- VALAGUSSA 1991** – Giovanni VALAGUSSA: Alcune novità per il miniatore di Giovanni da Gaibana, in: Paragone 1991, 490, 3–22.
- VALAGUSSA 2004** – Giovanni VALAGUSSA: Miniatore di Giovanni da Gaibana, in: Biografico dei Miniatori Italiani, secoli IX–XVI, Milano 2004, 772–775.
- VÄTH 2001** – Paula VÄTH: Die illuminierten lateinischen Handschriften deutscher Provenienz der Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz 1200–1350, Teil 1, Wiesbaden 2001.
- VŠETEČKOVÁ 1995** – Zuzana VŠETEČKOVÁ: Some Remarks on the Osek Lectionary (NK Osek 76), in: Umění 43, 1995, 219–223.
- VŠETEČKOVÁ 2010** – Zuzana VŠETEČKOVÁ: Monumentální malířství v Čechách na přelomu 13. a 14. století, in: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310, Praha 2010, 126–142.
- WINNER 1978** – Gerhard WINNER: Katalog der Handschriften der Stiftsbibliothek Herzogenburg (maschinschr.), St. Pölten 1978, 104.
- WIESMANN-EMMERLING 2005** – Adelheid WIESMANN-EMMERLING: Die Wormser Tafeln (um 1260) im Hessischen Landesmuseum Darmstadt. Geschichte, Maltechnik und Erhaltung, in: Kunst in Hessen um dem Mittelrhein 1, 2005, 21–60.
- WINZELER 2011** – Marius WINZELER: St. Marienstern. Der Stifter, sein Kloster und die Kunst Mitteleuropas im 13. Jahrhundert, Wettin-Löbejün 2011.
- WINZELER 2016** – Marius WINZELER: Lekcionář Arnolda Míšeňského – nové poznatky k datování a k původu z kláštera Mariensten, in: Alena VOLRÁBOVÁ (ed.): Ars linearis VI, Praha 2016, 4–13.
- WOLMALD / GILES 1982** – Francis WOLMALD / Phyllis M. GILES: A Descriptive Catalogue of the Additional Illuminated Manuscripts in the Fitzwilliam Museum, Cambridge 1982, 414–429.

- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2001** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Der Elisabethpsalter in Cividale del Friuli, Berlin 2001.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2007** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Das Mainzner Evangeliar, Regensburg 2007.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2011a** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Gregorius Magnus Moralia in Job, in: Guido SIEBERT (ed.): Der Naumburger Meister, Petersberg 2011, 1108–1111.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2011b** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Zur Musterbuchübertragung in der Malerei im Umfeld des Naumburger Westchors, in: Guido SIEBERT (ed.): Der Naumburger Meister, Petersberg 2011, 1066–1076.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2011c** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Wolfenbütteler Musterbuch, in: Guido SIEBERT (ed.): Der Naumburger Meister, Petersberg 2011, 1096.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2011d** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Der Text-Bild-Bezug im Mainzer Evangeliar in Aschaffenburg als Feld für den Selbst- Entwurf hochmittelalterlicher Klerikereliten, in: Klaus Gereon BEUCKERS / Christoph JOBST / Stefanie WESTPHAL (ed.): Buchschätze des Mittelalters. Forschungsrückblicke – Forschungsperspektiven, Regensburg 2011, 193–214.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK 2011e** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK: Landgrafenspsalter, in: Guido SIEBERT (ed.): Der Naumburger Meister, Band 2, Petersberg 2011, 1191–1194.
- WOLTER-VON DEM KNESEBECK / HEMPEL 2014** – Harald WOLTER-VON DEM KNESEBECK / Joachim HEMPEL: Die Wandmalereien im Braunschweiger Dom St. Blasii, Regensburg 2014.
- WOLTMANN 1877** – Alfred WOLTMANN: Zur Geschichte der böhmischen Miniaturmalerei, Repertorium der Kunstwissenschaft, Stuttgart 1877.
- 1000 JAHRE KUNST IN KREMS** – Harry KÜHNEL: 1000 Jahre Kunst in Krems, Krems an der Donau 1971, Nr. 77.

Závěrečné shrnutí přeložené do některého ze světových jazyků

The Franciscan Bible (XII.B.13), kept in the National Museum Library in Prague, ranks among the most important illuminated manuscripts in the Czech lands, dating back to the late 13th century. The miniatures, created by illuminators following the tradition of Giovanni da Gaibana's workshop, are very similar in style and quality to the best manuscripts from Da Gaibana's production.

The present study focuses primarily on the manuscript's painted miniature illustrations, initials and calligraphy, as well as the iconographic themes featured in the illustrations. Our methodological approach utilizes formal, style and iconographical analysis, with the aim to assess the Franciscan Bible (XII.B.13) within the context of manuscript illumination in the Czech lands, Central Europe, and Northern Italy. The study also explores the artists' connection to Da Gaibana's circle in Padua, its transalpine production, and the group of illuminators continuing its legacy, as well as the origins of the workshop.

The transalpine production of Da Gaibana's scriptorium, and the group of illuminators following its tradition are a testament to the fact that this particular school of 13th-century Italian painting was a major source of inspiration, giving rise to a specific style of Gothic art, both in Italy and the transalpine lands, and that its influence reached as far as Central Europe. Italian manuscript illumination had a decisive impact on the development of Gothic art even beyond the Italian peninsula, with the Italian influence being most apparent in manuscript miniatures and monumental paintings.

The painted miniatures in the Franciscan Bible (XII.B.13) are the work of four illuminators, who were clearly influenced directly by the production of Giovanni da Gaibana's workshop (Epistolary of Giovanni da Gaibana, made for the Cathedral of Padua [ms. E. 2]); and are on par with the illuminations made for the Two-Volume Alzelle Bible (Ms. 13, 14), the Seven-Volume Leipzig Bible (Ms 37, 42, 46, 64, 65, 74, 89) and the Missal of Admont Abbey (ms. La 222). Illuminations in all of these manuscripts follow the style established in the primary work created in the Gaibanesque style – the Epistolary of the Padua Cathedral (ms. E. 2), created in 1259; closest in style to the former are the illustrations in a Psalter now kept in Cambridge (ms. 36.1950), created by two illuminators in Wrocław in the years 1260–1266. The first artist was directly inspired by the Gaibanesque style; the second illuminator, who created the majority of painted miniatures in the Cambridge Psalter, built directly on the work of

the First Master, taking over his style and meshing the themes of the Venetian-Paduan and Southern Italian schools. The Cambridge Psalter (ms. 36.1950) was a direct inspiration for one of the masters responsible for the illumination of the Vienna Psalter (Cod. 1898). Works of the illuminator of the Padua Cathedral Epistolary (ms. E. 2) and illustrations in the Cambridge Psalter (ms. 36.1950) then influenced the illuminator of the Missal of Admont Abbey (ms. La 222), and the set of so-called Leipzig Bibles (Ms 13, 14, 37, 45, 46, 64, 65, 74, 89), most likely created in Wrocław in the years 1260–1265. The Leipzig Bibles (Ms 37, 42, 46, 64, 65, 74, 89) are closely related to the painted miniatures and calligraphy in the Missal of Admont Abbey (ms. La 222), created in Salzburg in the years 1265–1273, as well as a portion of the Seitenstetten Missal (M 855), dating back to some time after the year 1265. Finally, the Missal of Admont Abbey (ms. La 222) and the Leipzig Bibles (Ms 37, 42, 46, 64, 65, 74, 89) were an inspiration for the illuminations in the Franciscan Bible (XII.B.13), created around the year 1270. A simplified variant of these sources of inspiration are the illuminations in the Pocket-Sized Bible from the Herzogenburg Monastery library (Cod. 110), which can be dated to the end of the 13th century.

Within the group of manuscripts under scrutiny, there is evidence that the Gaibanesque style, typical for the Padua Cathedral Epistolary (ms. E. 2) spread from Padua to the Transalpine lands and further to Central Europe; within the cultural and historical context, this style expansion can be attributed to the Archbishop of Salzburg, Ladislaus of Silesia, who commissioned the Epistolary, and who was related to the Royal Houses of Piast, Wettin and Přemyslid. In all likelihood, the atelier did not specialize exclusively in book illumination; illuminators could work alongside artists creating panel and mural paintings. Among these was also a follower of Master Giovanni da Gaibana, probably appointed by Archbishop Ladislaus of Salzburg himself. The master's collaborators and followers subsequently used his patterns and sample books, as evidenced by other manuscripts produced by this particular atelier.

Among the circle of illuminators continuing the legacy of the Da Gaibana atelier in this period, the Franciscan Bible (XII.B.13) is undoubtedly the finest example. All of its illuminations are of the highest quality and uniformly fine in execution. Of the four illuminators who collaborated in illustrating the manuscript, the most prominent was the First Master, who had created the initials for the Old Testament. In his work, the First Master had merged various elements of Central Rhenish book illumination with the Gaibanesque tradition, with allusions to images and patterns used in Tuscan book

illumination. The three remaining illuminators, who created the painted miniatures accompanying the New Testament, all drew their inspiration from the work of the First Master; among those, the Fourth Master was the most prominent and accomplished. With the exception of the Second Master, the Franciscan Bible (XII.B. 13) illuminators used full relief forms. Their work clearly demonstrates that all artists used the same models, but they differed in their interpretation of this typologically unified basis (both in shape and color range), but also in utilizing various secondary elements from different sources. They typically used colder color tones, particularly shades of blue, green and purple, and utilized contrasting tones of blue, red and green, which is generally typical for manuscripts in the Gaibanesque style.

Within the context of Czech book illumination, the painted miniatures and calligraphy of the Franciscan Bible (XII.B.13) inspired the illuminations in the so-called Osek Lectionary of Arnold von Meissen (I.A.59, formerly Osek 76). Current research indicates that the Lectionary was created in the same atelier as the Franciscan Bible (XII.B.13). However, apart from styles following the Gaibanesque Paduan tradition, similarly as the Franciscan Bible (XII.B.13), the Osek Lectionary (I.A.59 – Osek 76) also reflects various elements of Western European origin.

The painters' workshop which produced both the Franciscan Bible (XII.B.13) and the Osek Lectionary (I.A.59 – Osek 76) was likely not affiliated to any particular monastic order, and welcomed even lay illuminators. The scriptorium was probably attached to the Archdiocese of Prague, and provided manuscripts for Church institutions within the Czech lands. Both manuscripts are prime examples of the atelier's production. Its painting style was greatly influenced by the Rhenish variant of the Zackenstil, which tended toward toning down the earlier expressivity, in reaction to Early Gothic influences carrying over from sculpture, glass paintings, and Parisian book illuminations in the early 13th century. Apart from this, however, the influence of Giovanni da Gaibana's illumination school in Padua was still very strong.

Anotace v českém a anglickém jazyce, klíčová slova v českém a anglickém jazyce

Anotace

Maliřská výzdoba Františkánské bible (Praha, KNM XII.B.13) pocházející z doby kolem roku 1270 je významným dokladem vývoje malířství ve střední Evropě v období přelomu pozdně románské a gotické kultury.

Na výzdobě Františkánské bible se podíleli čtyři mistři, z nichž První vyzdobil Starý zákon, a další tři pracovali na Novém zákoně. Iluminace Františkánské bible lze zařadit do okruhu iluminátorů, kteří navazují na dědictví dílny Giovanniho da Gaibana, pro níž je charakteristické používání místně tradičního tvarosloví, doplňovaného do bordur expandujícími, protahovanými kaudami. Barevnost tónů postupně chladne a nastupuje tendence ke kresebnějším formám, odlehčování tvarů, vzrůstá plošnost a množí se citace západních forem, přičemž souběžně ustupuje těžká pastózní modelace. První mistr sice vyšel z oblasti středního Rýna, ale tvaroslovím ornamentiky navázal na dílnu Giovanniho da Gaibana. Zbývající tři mistři si dokonale osvojili „da Gaibanovský“ styl. Liší se však způsobem interpretace typologicky společného základu repertoáru – způsobem modelace – nebo šíří barevné škály. Iluminátory dále odlišuje práce s dílčími doplňky motivů rozdílného původu. Výzdoba Františkánské bible je syntézou různých stylových komponent, a to včetně západních prvků, ve svém způsobu a úrovni u nás ojedinělou.

Základní metodou této práce je důsledný rozbor výzdoby rukopisu z hlediska celkového systému rozvrhu výzdoby i z hlediska typologie jednotlivých motivů ornamentiky. Z dalších metod jsou využívány zejména formální analýza, komparace na typologickém základě a ikonografická analýza.

Klíčová slova

knižní malba, miniatura, iniciála, františkáni, Giovanni da Gaibana, ornamentika, 13. století

Abstract

The Franciscan Bible from the National Museum Library in Prague (XII.B.13) Within the Context of 13th Century Painting

The painted miniatures decorating the so-called Franciscan Bible (Prague, KNM XII.B.13), which dates in around the 1270s, illustrate the development of painting in Central Europe during the transition period between Late Romanesque and Gothic style.

Illuminations in the Franciscan Bible are the work of four masters, the first of whom illustrated the Old Testament, and the latter three worked on the New Testament. The style of the illuminations places its authors firmly in the circle of artists drawing inspiration from the workshop of Giovanni da Gaibana. The Gaibanesque style is characterized by using traditional local motifs, with elongated tails expanding into the borders. Color tones gradually shift toward the cooler palette; form tends toward more schematic drawings and simplified shapes; imitation of Western style is characterized by gradual abandonment of heavy impasto modeling. The First Master most likely came from the Central Rhenish region, but his ornamental motifs are inspired by the Gaibanesque tradition; the other three masters, on the other hand, fully adopted the Gaibanesque style. Their works differ in the way they chose to interpret the common motifs, their use of modeling, as well as their color scheme. Each of the illuminators also had their specific way of working with minor motifs of various provenance. Illuminations in the Franciscan Bible combine components from various styles, including elements from the Western tradition, incomparable in manner and standard to any other work created within the Czech lands.

As its primary method, this paper uses a thorough analysis of the manuscript's illuminations, both within the context of the entire system of illustrations, and as to the typology of various ornamental motifs. Other methods used include formal analysis, typological comparison, and iconographical analysis.

Keywords

manuscript illumination, painted miniatures, initials, Franciscan order, Giovanni da Gaibana, ornamentation, 13th century